

Noten:

- 1) Zie W. Jappe Alberts, Zur Historiographie der Devotio Moderna und ihrer Erforschung, in *Gemeinsame Probleme Deutsch-Niederländischer Landes- und Volksforschung* (Bijdragen v.h. Inst. voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijksuniv. te Utrecht, XXXII), Groningen 1962, blz. 144-171.
- 2) M. Schoengen, *Monasticon Batavum*, 3 dln. + supplement. (Verhandelingen der Nederl. Akad. van Wetenschappen, afd. Letterkunde, nwe reeks, XLV), Amster-

- dam 1941-42. De Windesheimers bevinden zich in deel II: De Augustijnse Orden.
- 3) *Monasticon Windeshemense*, hrsg. von W. Kohl, E. Perseus en A. G. Weiler (Archief- en Bibliotheekwezen in België, Extranummer 16), 1: België (Brussel 1976); 2: Deutsches Sprachgebiet. (Brussel 1977).
- 4) Idem, Teil 3: Niederlande (Brussel 1980), 657 blz., ill.
- 5) Aldaar, blz. 427-452.
- 6) Aldaar, blz. 453-474.
- 7) Aldaar, blz. 74-96.
- 8) Aldaar, blz. 644-653.

Een inventieve Utrechtse essayeur

In dit artikel wordt het zoeklicht gericht op Valentijn Victor Koningsberger (1736-1799), een lid van de familie Koningsberger waaraan in geschrifte tot nu toe weinig aandacht werd besteed.

Begonnen wordt met de vermelding van een aantal gegevens van persoonlijke aard¹⁾. Vervolgens wordt ingegaan op de functie, die hij bij de provinciale Munt van Utrecht vervulde. Tenslotte wordt verhaald over activiteiten, die hij buiten zijn functie verrichtte.

De persoon

Valentijn Victor Koningsberger werd op 28 november 1736 te 's-Gravenhage (evangelisch-luthers) gedoopt. Zijn vader was Johan Jacob Koningsberger. Deze had - waarschijnlijk als gevolg van de godsdienstoorlogen - zijn geboorteplaats Iptingen (Württemberg) verlaten en zich in 's-Gravenhage gevestigd, waar hij in 1734 het burgerrecht verkreeg. Zijn moeder was Catharina Margaretha Vuirysen, geboren te Nijmegen.

Valentijn Victor vestigde zich, vanwege zijn hierna aan de orde komende functie, in Utrecht, van welke stad hij op 21 september 1765 burger werd²⁾. Kort tevoren op 20 juni 1765 was hij daar getrouwd met Gerarda Bosch. Zij was de op 19 april 1735 in Utrecht gereformeerd gedoopte dochter van Hendrik Bosch en Aletta de Ruyter.

Uit het huwelijk met Gerarda Bosch die te Utrecht op 7 november 1775 overleed, sproten vijf kinderen voort. Behalve één zoon, Victor Jacob - waarover straks meer -, stierven alle kinderen jong.

Valentijn Victor overleed te Utrecht op 17 oktober 1799 en werd aldaar in de Buurkerk begraven.

Zijn functie

Valentijn Victor was essayeur van de provinciale Munt van Utrecht³⁾. Als zodanig werd hij op 16 april 1765 door de Staten van Utrecht benoemd⁴⁾. Tevoren had hij de leerschool tot goudsmid doorlopen; in 1766 werd zijn naam opgenomen in het meestersboek van het goudsmidengilde⁵⁾.

Ter verkrijging van een nader beeld van de functie van essayeur het volgende.

Het muntrecht behoorde in die tijd toe aan de Staten, zij het dat de stad Utrecht daarnaast het recht had kleingeld op eigen naam te slaan. Deze stelden de noodzakelijke bedrijfsruimten beschikbaar, alsmede de duurzame bedrijfsmiddelen. Het muntbedrijf zelf werd uitgeoefend door een - door de Staten aangestelde - muntmeester.

Laatstgenoemde had tot taak, met behulp van het door hem aangestelde personeel (de smidmeester en gezellen) en de door hem aangeschafte gereedschappen en hulpmaterialen, binnen het kader van de geldende wetgeving de gevraagde muntsoorten te leveren⁶⁾.

De muntmeester en zijn personeel hadden er financieel belang bij de muntslag zo omvangrijk mogelijk te maken.

Ten einde misstappen zoveel mogelijk te voorkomen, was een reeks van controlemiddelen ingebouwd. Daartoe behoorde de aanstelling, door de Staten, van een waardijn⁷⁾. Deze had tot taak toe te zien op de naleving van de voorschriften. Daartoe hield hij o.m. boek van wat er dagelijks gemunt werd, aan de hand van een door hem verrichte weging der geslagen hoeveelheden munten.

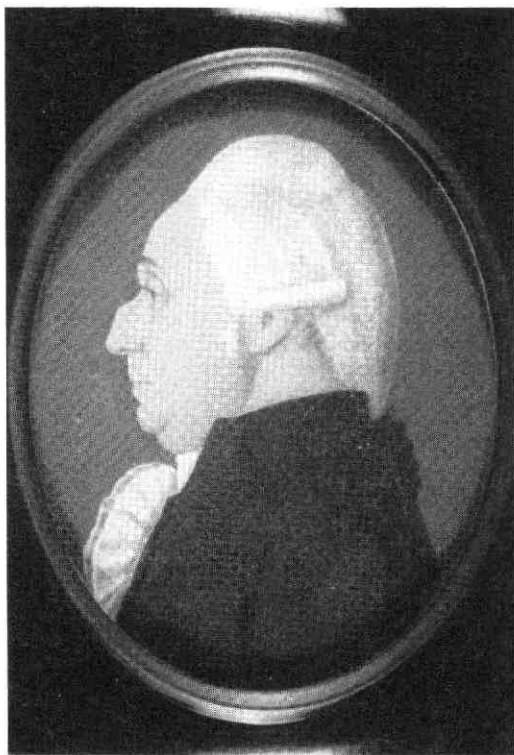
Behalve de waardijn had nog een functionaris een controlefunctie: de essayeur⁸⁾. Deze was belast met het vaststellen van de fijnheid van het aangeboden materiaal en van het gehalte van de afgeleverde munten. Ter verzekering van zijn onafhankelijkheid, werd ook hij door de Staten benoemd.

Valentijn Victor vervulde niet alleen de functie van essayeur. Op 1 oktober 1784 werd hij door de Staten tevens tot substituut-waardijn benoemd⁹⁾. Omdat de vervulling van beide functies hem op den duur zwaar begon te vallen, vroeg hij de Staten zijn zoon Victor Jacob tot adjunct-essayeur te benoemen.

Op 11 november 1792 bewilligden de Staten in zijn verzoek⁹⁾.

Inventiën en andere zaken

Behalve met de Munt, hield Valentijn Victor Koningsberger zich ook met andere aangelegenheden bezig. In overeenstemming met de tijdgeest legde hij zich

Valentijn Victor Koningsberger (1736-1799)
(Foto: Iconografisch Bureau, Den Haag).

toe op inventiën. Als gevolg daarvan verkreeg hij op 14 juli 1785 van de Staten van Holland en West-Friesland voor een periode van 25 jaar octrooi op een door hem uitgevonden bagger- en diepmachine¹⁰. Met deze machine kon op een diepte tussen 4 en 25 voet harde zand-, schulp-, veen- en kleigrond worden weggebagger¹¹).

De baggermachine had hij ontworpen naar aanleiding van een in 1782 door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen uitgeschreven prijsvraag. Nadat genoemde Staten hem octrooi hadden verleend, wees de Oeconomische Tak van vermelde maatschappij hem een remuneratie van 100 ducaten toe. De vervaardiging en het herstel van de machine waarmee op de Lek, buiten de haven van Muiden en op het IJ proeven waren genomen, had de uitvinder het nodige gekost. Ter tegemoetkoming daarin verleenden de Staten van Holland en West-Friesland hem bij besluit van 1 september 1787 f 7.000, —¹²).

Op 14 mei 1789 voegden zij daar nog een bedrag van f 3.000, — aan toe. Bij deze uitvinding bleef het niet: op 4 januari 1792 verleenden de Staten van Utrecht hem voor vijf jaren octrooi op een door hem uitgevonden pompmolen¹³). Met deze pomp kon, door wind- of paardekracht aangedreven, water van een hoogte van 25 à 26 voet worden opgepompt¹⁴).

Ook op een ander vlak toonde Valentijn Victor Ko-

ningsberger zich actief: in 1795 was hij vice-president van de Vaderlandsche Sociëteit te Utrecht¹⁵). In Rotterdam was de gelijknamige sociëteit een verzamelaarsplaats van gegoede patriotten¹⁶). Of dat in Utrecht ook het geval was, viel bij ontstentenis van bronnen niet te achterhalen¹⁷).

's-Gravenhage

Mr. V. J. M. Koningsberger

Noten:

- 1) De vermelde persoonlijke gegevens zijn ontleend aan de klappers op de doop-, trouw- en begraafboeken van Utrecht en 's-Gravenhage. Deze bevinden zich in de gemeentearchieven aldaar. Kortheidshalve is afgezien van afzonderlijke bronvermeldingen.
- 2) G.A.U., Burgerboek van Utrecht, Arch. II, nr. 380.
- 3) De provinciale Munt van Utrecht was in die dagen gevestigd in het gebouwencomplex van het voormalige St. Ceciliaklooster, gelegen tussen de Oude Gracht en het Neude. Zie voor nadere bijzonderheden: C. Hoitsema en Jhr. F. Feith, *De Utrechtsche Munt; uit haar verleden*, Utrecht (A. Oosthoek) 1912.
- 4) A.R.A., archief der Generaliteitsmuntkamer, deel I Raden en Generaal-meesters, nr. 25.
- 5) G.A.U., Dekens- en meestersboek van het goudsmidengilde 1598-1807, Bew. Arch. I, nr. 130.
- 6) Dr. H. Enno van Gelder, *De Nederlandse Munten*, Utrecht/Antwerpen 1980 (Aula 213), blz. 105 e.v.
- 7) Ten tijde van de aanstelling van Valentijn Victor Koningsberger tot essayeur was mr. Johan Christoph Novisadi muntmeester en mr. Balthasar Elias Abbema waardijn van de provinciale Munt van Utrecht.
- 8) Dr. F. B. M. Tangelder noemt in zijn boek *Muntheer en muntmeester* (S. Gouda Quint - D. Brouwer en zoon, Arnhem 1955) de essayeur de assistent van de waardijn. Dr. Enno van Gelder noemt in zijn onder noot 5 aangehaalde werk de essayeur - naast de stempelsnijder - de voornaamste technische medewerker van de muntmeester.
- 9) R.A.U., archief Staten van Utrecht, inv. nr. 269, deel 2.
- 10) A.R.A., archief Staten van Holland en West-Friesland 1572-1795, inv. nr. 252, deel 2.
- 11) G. Doorman, *Techniek en octrooiwezen in hun aanvang*, 's-Gravenhage 1953, blz. 97.
- 12) A.R.A., archief Staten van Holland en West-Friesland 1572-1795, inv. nr. 265.
- 13) R.A.U., archief Staten van Utrecht inv. nr. 349-93.
- 14) G. Doorman, *Octrooiën voor uitvindingen in de Nederlanden uit de 16e-18e eeuw*, 's-Gravenhage Martinus Nijhoff 1940, blz. 325.
- 15) Catalogus van het Historisch Museum van de stad Utrecht, blz. 612, nr. 3827; in 1928 uitgebracht door het Centraal Museum te Utrecht.
- 16) De Nederlandsche Leeuw, maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, jaargang nr. LXXXII, april-mei 1965, kolom 144.
- 17) Blijkens een brief aan de auteur van de gemeentearchivaris van Utrecht dd. 2 juni 1983 zijn noch in de bibliotheek noch in het archief van de gemeentelijke archiefdienst Utrecht gegevens over de Vaderlandsche Sociëteit te vinden.